

МИЛОРАД ГРУЈИЋ

КЊИГА МАГЛЕ И СВЕТЛУЦАЊА*

Зовем се Сергеј Владимирович Осенов.

Срамота је да се појављујеш јавно, на телевизији, рецимо.

А, ипак, имао сам ја сусрета с камерама.

Када се појавила комета 1987. године, неко ме је интервјуисао. И ја сам рекао да сам ја ту комету већ видео једном, 1910. године. Била је тада велика паника, да ће се та Галејева (Халејева) комета сударити са Земљом, да ће Земља проћи кроз кометин реп, а он је пун отровних гасова, и да ће доћи смак света. Велики страх код простог становништва. И одмах су се појавили продавци разних заштита, маски, крема, препарата за одбрану од штетних утицаја, напитака, шатора, одела, чега све не. То је било у Русији. А та Галејева комета појављује се сваких 75 година, отприлике. Данас о њој научници знају много више, него онда.

Дакле, два пута комета и два пута неко снимање.

Ја сам то после избегавао, да ме снимају. Рекао сам некоме да ћу пристати, ако доживим да још једном видим Галејеву комету. Наравно да се то не може догодити.

Време је да се умре.

А пре тога сниман сам филмском камером, ја мислим око 1915. године, када сам имао 16 година. Враћао сам се из Черниговска, свог родног места, па у Москву, а тамо су снимали филм *Соњка златна рука*, то је чувена историја о крадљивици, или варовки, не знам како на српском језику да кажем, ваљда је реч о лоповки.

Свратио сам у кино-студио таман када је ишла епизода у којој је она украла неке ствари из трговачке радње, немачке, као што су наше самоуслуге.

---

* Одломак из необјављеног романа *Животи без снова*.

Када су почели да снимају, виде да она не може сама да изнесе пакет који је украла, па мене на брзину обукли у неки мантил, дали мени пакет, ја изнео, тако је то снимљено било. И када је кроз годину-две тај филм дошао у Черниговск, варош у којој сам живео, ја сам целу гимназију водио да виде какав сам глумац.

Черниговск је била мала варош, можда око тридесет хиљада становника, а једна трећина су били Јевреји. Они су живели у центру града, њихове су биле све радње, тако да суботом ниси могао да купиш ништа, све је то било затворено. Наша кућа је била велика, а са свих страна окружена жидовским земљама, баштама, кућама, на свега десетак метара од нас налазила се синагога. То је место где сам ја сваког другог, трећег дана, лупао прозоре, на синагоги. Јевреји су долазили код мога оца и жалили се, а отац им је одговорио: Ухватите ви њега, па га можете истући, како желите. Ма, како су могли да ме ухвате, када сам ја увек ишао свугде са два огромна кера, који су били дресирани, и ја сам викнем: Цезар, пим! И код Жидова већ панталона нема.

Мој отац је био директор градске банке. На ту дужност је биран сваке четврте године, тајним гласањем. Двадесет година, значи 5-6 пута је биран. Када је први пут био изабран, мој ујак, рођени брат моје мајке, већ је био градоначелник. Или некако у исто време се то догодило. То је требало да потврди губернатор. Значи, све документе су послали њему, али су послали и једну пријаву противника мога оца, који су опет хтели неког свога за директора банке. У тој пријави је писало да моји отац и ујак не обављају све црквене дужности. И када је губернатор то прочитао, није хтео да потврди за мога оца. Када су то сазнали у Черниговску, очеви гласачи од свештеника наше цркве замоле да напише један документ у којем се прецизно наводи да моји отац и ујак испуњавају све црквене дужности. Када је губернатор добио нови документ од свештеника, каже да он не може да преиначи оно што је једном решио, те зато нека Осенов буде помоћник директора, са 700 рубаља плате, а директор, онај његов противник, нека прима 500 рубаља плате годишње. Тако да је мој отац прве четири године био помоћник директора, а после у току 20 година директор банке.

Мој отац је из сиромашне фамилије, из сиромашне гране рода Осенова, мислим да је мој деда био неки занатлија, можда столар. А мајка ми је била ћерка богатог трговца и, што је интересно, када се удала за оца није променила презиме, јер је њено девојачко презиме исто било Осенов. Деда мој Осенов, и он Павлович, имао сам његову фотографију, вероватно је живео дуго, пошто је, сахраивши две своје жене, у осамдесетој години хтео да се жени девојком од 17-18 година, али Архилеј није дозволио. Тај Осенов је

живео у малом месту које се звало Ичња. Средином 18. века, не знам тачно када, Черниговск је скоро сав изгорео, па се смањио, постао сасвим мало село, у којем је тај мој деда купио можда шест или седам плацева. Черниговск временом опет постао варош, људи се вратили. Те плацеве је после оставио у наследство мојој мајци и својим синовима. Вероватно се и наша кућа налазила на једном од тих плацева и са свих страна окружена јеврејским земљама.

Мој ујак, који је био градоначелник, гајио је тркачке коње. Један од његових синова био је лекар. У исто време био је и он градоначелник, али је рано умро. Њега наследи други син, млађи, моје мајке брат. Дакле, синови мога деде, који је живео у Ичњи, били су образовани: један је завршио медицински факултет, други правни, а трећем сину, Николају, није дао да се школује, већ да продужи његову професију, да буде трговац. И у наследство њему оставио велику трговину, у Черниговску. Шта значи трговац у Русији, онда, то се звало купец, посебан сталеж. Имао је огроман магацин и ергелу касача. Један касач који се звао Авуја, на руском, Олуја, дакле, трчао је брже него други касачи који су се тркали у Москви и Лењинграду, Санкт Петербургу, на императорским тркама. Брат који је био градоначелник удеси да се коњ Олуја пошаље у Москву, на те трке. То је много и коштало и тешко је било повести до Москве тог касача, за неколико дана само до почетка, управа, администрација, нису дозволили цокеју да учествује, пошто није имао диплому цокејску. Брзо су узели другог цокеја, али Олуја, уместо да победи, дошла последња! Није била навикнута на новог цокеја. Ујак, огорчен, одмах је прода, а када се вратио у Черниговск, прода и остале коње.

Други мој брат, онај Иванович, био је нотар у малој вароши, Лок. И био је ожењен Соколовом. Та је имала још два брата, а њихов отац је био богати трговац, предузимач, сопственик неколико лађа на Волги. Био је милионер, чак мултимилионер. Своје синове је држао у бодљикавим рукавицама. Кад је он умро, браћа су показала своју словенску душу. Они су за десет година потрошили те милионе. Били су женскароши, картароши. Ја их се сећам, када су код моје мајке наилазили. Један од тих Соколова, картарош, коцкао се са принцем виндзорским, будућим енглеским краљем Едвардом VII. Играли макао. На једну карту било је постављено 250 хиљада златних рубаља. То је баснословна сума. На пример, месечна плата једне служавке била је 4 рубаље. А на столу 250 хиљада! И принц виндзорски је изгубио, умало није пао у несвест. Повратио се и предложио да се сума дуплира, значи 500 хиљада. Играли су и принц добије тај новац. На крају, када је прошло око десет година, браћа су читаво наследство проћердали.

Један од њих је отишао у Америку и тамо очарао једну американску удовицу. Оженио се њом и добио мираз од 60 хиљада долара. И то је за неколико година потрошио. Вратио се у Русију и са својим другим братом, с торбама на леђима, превалио невероватан пут, прешли Урал, горе-доле, и изгубили се негде у Сибиру. Од тога времена не знам ништа о њима. Дакле, то је руска душа, таква. Може бити и другачија.

За време припрема за празновање 300 година Романових, ја сам био ученик трећег разреда гимназије. Била је приређивана једна опера у којој су главне улоге играли гимназисти. Опера се звала *Живои* за цара, после се звала *Сусањин*, у бољшевичко време. То је компоновао Глинка. У тој опери сам и ја учествовао. Бацао сам на сцени исечени папир, који је требало да представља падајући снег. Ја сам једини из трећег разреда учествовао на том спектаклу, остали моји другови нису могли, него су сви били само старији од мене.

Моја породица је према царском режиму била углавном равнодушна. Нису волели. Ближи су им били други. Ја нисам племић, ни мој отац. Међутим, мој брат Владимир, био је племић, зато што је он завршио универзитет, лично племство је имао. Било је много неправди у односима између племства и других грађана. Наш царски режим се базирао на три стуба: племство, полиција и жандармерија, свештенство и православна вера. Они су подржавали царски режим. Остале грађанске породице су више симпатисале неке друге, друге идеје, желели су да дође до неке промене у Русији, да добију више неких права. Шта ја знам. А особито царски режим су мрзели Јевреји. Сваки Јеврејин је био противник царског режима. Зашто? Зато што су Јевреји били лишени многих права. На пример, Јевреји, или ако хоћеш — Жидови, то је била провучена једна линија кроз целу Русију. Та линија је ишла нешто северније од Кијева, и Јевреји су могли живети на југу све до Црног мора. А север према Москви, према Петровграду, тамо нису смели живети. И Жидови су били страшно огорчени. Жидов није могао да буде официр, ни у ком случају. У Москви или Петровграду могао је живети Жидов који је завршио високу школу. А на јужној страни, могли су живети само у варошима, никако у селима. И то је била увреда за њих. Па, ипак, у селима је било Жидова. Ево, ја знам, у околним селима око Черниговска, било је Жидова, али су они свакога месеца давали неки мито, полицајцу, 10 или 15 рубаља, да се он прави да не види како они тамо живе.

Било је тамо и Срба. А то ћу после, ако се сетим.

Моја породица је, дакле, више симпатисала и Жидове, неки народни покрет, оне који су се залагали за помоћ сељацима, него царски режим.

Године 1916. наступила су врло тешка времена. Рат је, на фронту све неуспеси. Унутра у земљи хаос, у Лењинграду стална смена министара. Трагично неразумевање царског режима према тражењима народа, да се изврше извесне промене. Потпуно нам је свима било јасно да се приближава револуција. То је било у атмосфери, осећало се. У то време сам у седмом разреду гимназије. Мој брат је био судија за прекршаје у Черниговску и да удовољи својој жени која је била глумица, изнајми театар, организовао трупу из Кијева, наручио режисера, и у Черниговску сваког трећег дана неки спектакли у којима је учествовала и та жена мога брата. Нина Сеовна. Била је позната глумица у Русији. Радила је за неки филмски студио. А цела провинција је живела у ишчекивању револуције. То је неизбежно било, јер се таква слика створила код народа. То је однекуд пројектовано и бачено на онај свет онамо. Те ствари не настају саме од себе. У покретима маса нема никада ничега спонтаног. Ја се сећам марта 1917. године, када су по вароши свуда били налепљени плакати, где се упозорава грађанство да долази невреме, страшно невреме. И кроз неколико дана почела је снежна олуја, четири дана је трајала, стали су сви возови, телеграф није радио, покидале су се жице, Черниговск је био одсечен од света.

Када су та четири дана прошла, то је било 3. марта 1917. године, сећам се, враћао сам се из гимназије, кад на ћошку једне улице видим једног војника са огромном црвеном траком. Шта је? У Петрограду, Питербургу, револуција, фебруарска револуција. Она је почела 27. фебруара, а ми у вароши сазнали тек 3. марта. Е, сада, испуњавају се жеље већине Руса, цар пада. На улицама су се и познаници и непознаници љубили, усхићење и нада трајали су неколико дана. У вароши су почели митинзи, свуда говораница, исто што се сада дешава у Југославији. Сада ја то знам, јер сам ја то све већ доживео — мења се систем, држава се распада. На сваком ћошку је неко говорио. И почело време привремене владе. За то време немачки генерални штаб из Швајцарске послао у Русију Лењина и Троцког. Били су у вагону који је када су пролазили кроз Немачку био затворен. Послали су их у Русију да поруше дисциплину у руској армији, то је био њихов специјалан задатак. Дошао је Лењин и организовао своју владу, другу, а она привремена му је супротстављена, и стално су се они свађали. Тај совјетски блок издао је објаву којом се обраћао војницима да не слушају своје официре. Порушио је дисциплину. И разуме се, са фронта је почело масовно дезертерство и фронт је био разбијен. Једино су остали чешки легиони који су били формирано од заробљеника из аустријске армије. Све је то трајало целе 1917. године. Али у провинцијалној вароши живело се још старим начином живота, скоро без икакве

власти. Сваких недељу дана, или сваких десет дана, варош су заузимале неке банде, украјински одреди, а то је трајало до октобра месеца, када су бољшевици оборили привремену владу Керенског.

На северу је почео бољшевизам са ужасом.

У нашој вароши сваких десетак дана нека нова власт која је пљачкала богате људе. Долазили су и други, не само бољшевици, нису били ништа бољи. Тако су се смењивали до 14. јануара 1918. године, када су Черниговск освојили бољшевици. И ту је почело.

Убиства без суђења, ни због чега. У једно село била је послата бољшевичка комисија да од сељака отимају хлеб, сељаци убију неколико бољшевика, а онда су у Черниговску бољшевици хватали таоце. И тако једнога дана ухапшени мој отац и брат, и још педесет других људи.

Имао сам још једног брата, Николаја. Био је официр. Рањен је на немачком фронту. Лечио се у Петрограду. Кад је прездравио, пошто је у своје време у Француској завршио Електротехнички факултет, ставе га за инжењера у неки петроградски војни завод.

Чим је отац ухапшен, то се прочуло, и цело јеврејско становништво у Черниговску дигло се на ноге. Наша кућа је била окружена јеврејским поседима и наша породица је била омиљена и популарна у јеврејским круговима, пошто је донекле штитила Јевреје од царског режима. Јевреји су то осећали, да смо ми на њиховој страни. Јавили су једном мом пријатељу из детињства, Дотки Гутману, који је у то време већ био командант неког бољшевичког пука, да је стари Осенов узет за таоца. О Дотки, то је засебна прича. И тај Дотка Гутман, који је после био Давид Шмит, дошао је у варош са педесет коњаника из његовог пука, право у затвор, ослободи и мога брата, и оца, и још десеторо Руса. Кроз десетак дана у неком селу опет поубијали бољшевичку комисију, па су бољшевици стрељали оне који су остали у затвору. Каква је то заслуга Гутмана, што је на време ослободио мога оца. Тог марта месеца неко је с пет метака израђавио једног бољшевика, а тај је имао толико снаге да се вукао два-три километра док није стигао у место и био примљен у болницу. Бољшевици су мислили да је почео устанак против бољшевика и напустили варош. Оци вароши, да би спречили разне пљачке, организовали су одред, назвали су га „Бела гарда”, који је патролирао кроз варош и спречавао инциденте. У том одреду смо се нашли и мој брат и ја.

За то време у варош су стигли и неки Чеси, а на железничкој станици нашли се и бољшевици поново, у центру Бела гарда. Ноћу излазе и једни и други, били сукоби, било и рањених и мртвих. Док су Чеси били ту, забранили су сваке сусрете, а после Чеси отишли, јер су видели да не могу да изађу на крај са нама. Поново су

превладали бољшевици. Онај што је лежао у болници, стално је телефонирао у штаб бољшевика да се вођа устанка, који је пуцао у њега, налази у кући Осенова. И код нас 11 претреса у току само једног дана. Разуме се, ништа нису нашли. Тако је то трајало два-три дана. А ја, будала, једнога дана пошао са својим пријатељима у шетњу по улицама. Враћајући се кући, видео сам како један Жидов мојих година, којег сам ја у своје време, као дечак, тукао, показује, групи бољшевика из оклопног воза, на мене и нешто њима прича. Одмах сам знао о чему се ради. Дошли су, ухапсили ме и одвели у железничку станицу. Угурали су ме у неки теретни вагон тог оклопног воза, где је већ седело око 25 мојих саучесника, официра, гимназијалаца, учесници у тој белој лажи. Већ неколико њих је било стрељано. После неког времена и мене су позвали на испитивање у зграду железничке станице, у велику салу, где су били телеграфски апарати, а све пуно красноармејцима са великим револверима и реденицима на грудима. Довели су ме пред сто за којим су седела тројица. Трибунак, председник Трибунала, био је командир оклопног воза, Ђурђијанац, Грузин, млади официр, почео је да ме испитује. Окружен сам са свих страна красноармејцима који псују, вичу. Пријатна атмосфера, а? Официр, тај председник Трибунала, пита ме где се налази мој брат. Мој брат је, исто као и ја, раније долазио у ту салу, доносио вотку, ту смо пили са својим пријатељима. Ја кажем да не знам, побегао из вароши. Како не знаш? Твој брат је био организатор Беле гардије, на белом коњу је скакао пред пролетерима. А ја, 19 година сам имао, дрско му одговарам: Неправда, није истина, брат није био организатор, брат никада није скакао на коњу, пошто не уме да јаше! Том официру ја одговарам. Добро, добро, каже он, остављам брата, а да ли си ти учествовао у Белој гарди? Ја кажем не. Њему, енергично. Онда се он окрене и позове опет једног Жидова, Јеврејчека, опет мојих година, којега сам исто безброј пута тукао у своје време, расли смо заједно, па је тих дечјих туча било свакога дана. Ајде, кажи! – викне тај млади официр. Тај је извадио једну цедуљицу и почео да чита: Ја, Серјожа (значи ја), тог и тог датума, у толико сати увече, дошао сам у штаб Беле гардије, донео литар вотке, ракије, и тамо сам са својим пријатељима до 11 сати пио. Идућег дана исто, после опет другог дана тачно све што сам ја радио. А ја сам долазио са њима да разговарам, а пио нисам. Кад је завршио мој вршњак, ја онда официру: Чули сте! Ја сам долазио само да пијем ракију са својим пријатељима, а другог мог учешћа није било! И тај испитивач мој схвати да је цела та ствар сасвим безначајна. Он тражи мога брата, а ја сам овако нека ситна личност. Био сам припремљен да ће мене стрељати. Било ми је свеједно у том моменту. Убиј ако хоћеш!

Нисам схватао шта то значи. Али, изненада, кад тај мени каже: Излази, иди одавде! Ја њему: Шта? А он: Излази напоље! Ја: Не! Дај мени неку цедуљу, иначе мене кроз пола сата опет доведу! Е, ту сам ја превршио меру. Тај Грузијанац скочи, удари рукама по столу, крене, залије мастилом документ и почне да се дере: Одлази, док се ја не предомислим! И ја видим да нема, да се не треба шалити. Схватим колико је један човек господар над твојим животом. Почео сам гурати те красноармејце око мене и изашао сам напоље, пошао кући.

Кад видим издалека скаче око 50 коњаника, међу њима овај Дотка Гутман. С тим Дотком сам ја растао, пет, десет година, заједно, дружили се, он је из сиромашне јеврејске породице. Ја њега прехрањивао, за време великих празника дао њему што смо спремали, тукли смо се скоро свакога дана. Једном, умало да га нисам удавио у реци. Бацио сам га у воду, после видим да мој Дотка не излази, само мехури излазе...

Ја сам изашао из железничке станице и видим издалека да скачу коњаници, међу њима Дотка Гутман, који је у то време био неки комесар. Када ме је Гутман видео, био је изненађен: А ја долазим, јер ми је твој отац јавио да си ти ухапшен, да те ослободим! Тебе су ухапсили ови бољшевици из оклопног воза, а нису обавестили мене, војног комесара! Идем сада са њима да се свађам! Ја њему објасним како сам се ослободио, захвалим што је дошао по мене, да ме извади из воде, као што сам ја њега, па пођем кући.

Мени у сусрет иде жена брата, Нина Сеовна, и две моје девојке, и страшно плачу. Мисле да су мене стрељали. Ја их загрлим.

Имао сам четири девојке, тада.

Дођем кући, причам, и у том друштву што је било са мном, скоро неопажено, попијем пола литре неког француског ликера. Разуме се, био сам пијан. И током четири дана, чим попијем чашу воде, ја сам опет пијан. Никада после нисам наишао на неко такво пиће, а нисам могао да се сетим како се зове.

А тај Гутман, био војни комесар, после неког времена већ командант неког украјинског пука. Ослободио је и брата и оца, а хтео и мене, тако да је долазио и на ручкове и на вечере. Чудновата судбина. Најсиромашније јеврејско дете долазило у нашу кућу. После је он био ађутант чувеног бољшевичког генерала Јакира, опет Јевреја. Не знам, и шта је било, али 1937. године, заједно са још неким другим Јеврејима, стрељани су и Јакир, и Давид Шмит, мој Дотка Гутман.

Непроверена је вест, коју сам не знам када чуо, али је вероватна, јер је тих појава било, да је један гимназиста из Черниговска

убио директора гимназије, а после био командант првог совјетског логора. Ја ни имена не могу да му се сетим.

Са Дотком Гутманом сам растао око десет година. Оно када сам га гурнуо у реку, њему се нога закачила за неко грање, ја сам скочио, загњурио се, и извадим га из воде. Кроз неко време опет се са њим посвађам и доведем њега у такво стање да он ухвати огромне кројачке маказе и мало да ме није убио. Дакле, стално смо били заједно, играли се, тукли се, али такво је то детињство било – сурово. Мада, ја нисам правио никакве разлике између себе и њега. И тако, дошла је 1915. или 1916. година, када смо се ми растали. И тек када је почео бољшевизам, појавио се Дотко. Био је у некој партији и био војни командант бољшевички у нашој вароши. Узео је псеудоним Давид Шмит, по неком официру који је учествовао у револуцији 1905. године и у тој буни изгубио главу. Са тим Дотком после сам ја имао и других догађаја.